

ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΑ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΣΤΟ ΔΡΟΜΟ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΝΩΣΗ¹

Παναγιώτης Ήφαιστος

Καθηγητής διεθνών σχέσεων και στρατηγικών σπουδών
Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών, Πάντειον Πανεπιστήμιο
Έδρα Jean Monnet για την *Ευρωπαϊκή Πολιτική Ολοκλήρωση*

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η σύντομη παρέμβασή μου **δεν θα αναφερθεί τα αυτονόητα**. Δηλαδή, ότι στην ιστορία των διακρατικών σχέσεων το Κοινοτικό θεσμικό και πολιτικό οικοδόμημα είναι μοναδική εμπειρία στην ιστορία, ότι αδιαμφισβήτητα συνεισέφερε στην σταθεροποίηση των διακρατικών σχέσεων στην Ευρώπη και ότι η συμμετοχή ενός κράτους όπως η Ελλάδα στην ΕΕ αποτελεί συμφέρουσα επιλογή.

Τα **δύο σημαντικότερα ζητήματα** στην παρούσα ιστορική συγκυρία των πολλών και μεγάλων διακυβερνητικών διασκέψεων είναι,

-1^ο ο χαρακτήρας της πολιτικής ένωσης και

-2^ο η μορφή και το περιεχόμενο της ευρωπαϊκής

αμυντικής ταυτότητας που σχετίζεται με αυτή την πολιτική ένωση.

Σ' αντίθεση με την οικονομική ολοκλήρωση που αποτελούσε ένα συγκριτικά εύκολο εγχείρημα, η ανάλυση της πολιτικής ένωσης και της αμυντικής ταυτότητας αναπόφευκτα αγγίζει ζητήματα που βρίσκονται στον υπαρξιακό πυρήνα κάθε κοινωνικοπολιτικού εγχειρήματος, δηλαδή, την πολιτική κυριαρχία.

Αμφιταλαντεύσεις στα σύνορα μεταξύ φθοράς και αφθαρσίας

Οι Διακυβερνητικές Διασκέψεις των τελευταίων δέκα ετών δημιουργούν ένα παράδοξο: Ενώ υιοθετούν σημαντικά ενοποιητικά βήματα δεν αγγίζουν παρά μόνο επιφανειακά τα κεντρικά ερωτήματα μια πραγματικής Πολιτικής Ένωσης. Ενοποιητικά βήματα λαμβάνουν χώρα αλλά το κατά πόσο αυτό θα οδηγήσει ή δεν θα οδηγήσει στην πραγμάτωση μιας πραγματικής Πολιτικής Ολοκλήρωσης είναι ερώτημα που δεν μπορούμε ακόμη να απαντήσουμε με βεβαιότητα.

1 Το κείμενο που ακολουθεί αποτέλεσε τη βάση για εισήγηση στο συνέδριο της ΔΑΠ Νομικής στην Καλαμάτα στις 22.11.2003. Το κείμενο που ακολουθεί συμπεριλαμβάνει στοιχειώδεις μόνο παραπομπές και κατά κύριο λόγο σε προγενέστερες μελέτες του γράφοντος. Ο ενδιαφερόμενος για αναλύσεις του γράφοντος περί την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση που θεμελιώνουν τις θέσεις που αναφέρονται εδώ μπορεί να ανατρέξει στις πιο κάτω δημοσιεύσεις: 1. EUROPEAN POLITICAL COOPERATION, towards a framework of supranational diplomacy? England: Gower Publishers 1987 (<http://www.amazon.co.uk/exec/obidos/search-handle-url/index=books-uk&field-author=lfestos%2C%20Panayiotis/026-4702892-8879662>). 2. NUCLEAR STRATEGY AND EUROPEAN SECURITY DILEMMAS. Towards an Autonomous European Defence System? England: Gower Publishers 1988 (<http://www.amazon.co.uk/exec/obidos/search-handle-url/index=books-uk&field-author=lfestos%2C%20Panayiotis/026-4702892-8879662>). 3. «Η ΑΙΤΗΣΗ ΕΝΤΑΞΗΣ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ ΚΑΙ Η ΔΙΕΥΡΥΝΣΗ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑΣ (1987 -1992)», μέρος Β' στο Ήφαιστος Π. & Τσαρδανίδης Χ., *Οι Σχέσεις της Κύπρου με τις Ευρωπαϊκές Κοινότητες 1972 – 1992*. Αθήνα: Παπαζήσης. 4. «ΤΟ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ ΠΡΟΣ ΤΟ 2000», μέρος Β στο Ήφαιστος Π. & Τσαρδανίδης Χ., *Το Ευρωπαϊκό σύστημα Ασφαλείας και η Ελληνική - Εξωτερική Πολιτική προς το 2000*. Αθήνα: Σιδέρης 1992. 5. ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΑΜΥΝΑ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΟΛΟΚΛΗΡΩΣΗ. Η Ευρώπη των πολλών Ταχυτήτων και κατηγοριών κατά της Ευρωπαϊκής Ιδέας Αθήνα: Οδυσσέας 1994. 6. ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΑ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΤΩΝ ΜΕΓΑΛΩΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΔΥΝΑΜΕΩΝ. Μεγάλης Βρετανίας, Γαλλίας, Γερμανίας. Αθήνα: Ποιότητα 2000 (http://www.piotita-publishers.gr/Panagiotis_lfestos.htm). 7. ΘΕΩΡΙΑ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΟΛΟΚΛΗΡΩΣΗΣ Αθήνα: Ποιότητα 1999 (http://www.piotita-publishers.gr/Panagiotis_lfestos4_T.htm) 8. ΕΥΡΩΑΤΛΑΝΤΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ Αθήνα: Ποιότητα 1999 (http://www.piotita-publishers.gr/Konstantinos_Arvanitopoulos.htm). 9. ΚΟΣΜΟΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΕΤΕΡΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΑΞΙΩΣΕΙΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΚΥΡΙΑΡΧΙΑΣ. Ευρωπαϊκή Αμυνα, Ασφάλεια και Πολιτική Ενοποίηση. Αθήνα: Ποιότητα 2001 (http://www.piotita-publishers.gr/Panagiotis_lfestos2.htm). 10. ΟΙ ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΩΣ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ ΣΤΟ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟ. Διαδρομή, αντικείμενο, περιεχόμενο και γνωσιολογικό περιεχόμενο (http://www.piotita-publishers.gr/Panagiotis_lfestos6_P.htm) (το τελευταίο αφορά άμεσα την ΕΕ σε ένα τουλάχιστον κεφάλαιο και έμμεσα αλλά ζωτικά στα υπόλοιπα).

Η θέση που υποστηρίζεται εδώ είναι ότι τα μέχρι σήμερα ενοποιητικά βήματα διέπονται από μια αμιγή διακυβερνητική λογική και ότι όπως τεκμαίρεται από τον πολιτικό λόγο και την θεωρητική συζήτηση η έννοια Ευρωπαϊκή Πολιτική Ένωση δυνατό να σημαίνει διαφορετικά πράγματα για διαφορετικούς ανθρώπους ή διαφορετικές ομάδες.

Έτσι, για πολλούς δυνατό να σημαίνει μια σταδιακή μετάβαση σε μια πραγματική Ευρωπαϊκή Ένωση, για ακόμη περισσότερους μια νέας μορφής διακρατική σχέση και για μερικούς άλλους μια νέας μορφής διεθνή διακυβέρνηση.

Σε κάθε περίπτωση, το έλλειμμα ρητών αποφάσεων που θα διέπονται από συγκεκριμένο ενωσιακό σκοπό είναι ίσως αναμενόμενο. Ενδεχομένως, δεν οφείλεται σε κάποια παράληψη ή σε κάποια συγκεκριμένη πρόθεση του ενός ή του άλλου ατόμου ή της μιας ή της άλλης χώρας, ούτε σημαίνει ότι προδίδει έλλειμμα πολιτικής βούλησης.

Για να σταθώ στο τελευταίο ζήτημα, ΙΣΤΟΡΙΚΑ, στο ευρύτερο διεθνές σύστημα η πολιτική βούληση των ελίτ ποτέ δεν ήταν επαρκής προϋπόθεση κοινωνικοπολιτικών επαναστάσεων. Η Πολιτική Ένωση, πέραν τουλάχιστον ενός ορισμένου σημείου και εάν διαφοροποιηθεί η σχέση εντολέα-εντολοδόχου μεταξύ κρατών-μελών και υπερεθνικών θεσμών, θα είναι όντως μια κοινωνικοπολιτική επανάσταση.

Το έθνος-κράτος ως ηθικοκανονιστικό εποικοδόμημα, για παράδειγμα, προέκυψε τόσο μέσα από αξιώσεις και αγώνες συλλογικής ελευθερίας-κυριαρχίας όσο και μέσα από μακρόχρονες σφυρηλατήσεις συλλογικών ηθικών κριτηρίων και κοινωνικοπολιτικά προσδιορισμένων σκοπών.

Έτσι, συγκρινόμενη με το κοντινότερο φαινόμενο κοινωνικοπολιτικής οντολογίας, το έθνος-κράτος, ας μη ξεχνάμε πως η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση στερείται αφετηριακής πανευρωπαϊκής αξίωσης συλλογικής ελευθερίας-κυριαρχίας ενώ τόσο αφετηριακά όσο και στη συνέχεια μέχρι και σήμερα είναι υπόθεση των ελίτ και μόνο έμμεσα και απόμακρα αποτέλεσμα κοινωνικοπολιτικά προσδιορισμένων σκοπών.

Για να σταθούμε στην ύστερη εποχή, ανεξαρτήτως της διεύρυνσης και εμπάθυνσης των αρμοδιοτήτων των υπερεθνικών θεσμών, η διαδικασία ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης εδώ και δέκα περίπου χρόνια –δηλαδή, μετά το τεράστιο ποιοτικό άλμα ολοκλήρωσης της εσωτερικής αγοράς το 1992– αμφιταλαντεύεται στο μεταίχμιο μεταξύ ριζοσπαστικών βημάτων η λήψη των οποίων προϋποθέτει την ύπαρξη μια κοινωνικής ολοκλήρωσης και στασιμότητας ή από-ολοκλήρωσης που θα θέτει σε κίνδυνο το κοινοτικό κεκτημένο του οποίου την χρησιμότητα κανείς δεν φαίνεται να αμφισβητεί.

Ποιο είναι όμως το δίλημμα; Σε οργανωμένο κοινωνικό περιβάλλον, το βασικό ερώτημα είναι το κατά πόσον οι θεσμοί έπονται ή προηγούνται της κοινωνικής βούλησης. Στην πρώτη περίπτωση το πολιτικό γεγονός εκτυλίσσεται και αναπτύσσεται στη βάση κοινωνικά προσδιορισμένων σκοπών ενώ στην δεύτερη περίπτωση κάποιος δικτάτορας, κάποιος «πεφωτισμένοι» ή κάποιος συνωμότες προδικάζουν και προτάσσουν τα δικά τους κριτήρια και ιδέες στην κοινωνική βούληση. Δεν είναι του παρόντος για να εξηγηθούν οι λόγοι που καθιστούν την ΕΕ μια ενδιάμεση περίπτωση. Αναφέρεται απλώς ότι η διαδικασία ευρωπαϊκής

ολοκλήρωσης υπήρξε δημιούργημα των πολιτικών ελίτ και ότι διαδοχικές πολιτικές ηγεσίες από την δεκαετία του 1950 και μετά σχοινοβατούσαν μεταξύ υπερεθνικών και διακυβερνητικών ρυθμίσεων ούτως ώστε να μην προκύπτουν κοινωνικές αντιστάσεις σε εθνικό ή ευρωπαϊκό επίπεδο. Σ' αυτό ακριβώς οφείλεται και το γεγονός των μικρών μόνο βημάτων της ενοποιητικής διαδικασίας: Η ενοποίηση ήταν πάντοτε συνάρτηση των δυνατοτήτων διεθνικής αλληλεγγύης.

Ιδιαίτερα όταν υπάρχουν αξιώσεις για **ταχύρυθμα ενοποιητικά βήματα προς την κατεύθυνση αύξησης και διεύρυνσης των αρμοδιοτήτων των νομοθετικών και εκτελεστικών υπερεθνικών οργάνων χωρίς κοινωνική ολοκλήρωση, τα διλήμματα εντείνονται: περαιτέρω ενοποιητικά βήματα σημαίνουν είτε διεύρυνση ενός ήδη προβληματικού ελλείμματος άσκησης λαϊκής κυριαρχίας είτε υιοθέτηση υπερεθνικών διευθετήσεων οι οποίες θα στηρίζονται στην ιεραρχία ισχύος και που ως τέτοιες βρίσκονται σε υπαρξιακή αντίθεση με τις αφετηριακές λογικές του κοινοτισμού και της αλληλεγγύης πάνω στις οποίες και εδράζεται το εγχείρημα της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης.**

Κοσμοθεωρητικά θεμέλια της διαδικασίας ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης

Ακριβώς, εάν σταθούμε σε ζητήματα κοινωνικοπολιτικής οντολογίας, στο ερώτημα ως προς τα ποια είναι τα **κοσμοθεωρητικά θεμέλια της διαδικασίας ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης** πάνω στα οποία εδράζεται και νομιμοποιείται το υπερεθνικό και διακυβερνητικό εποικοδόμημα, η απάντηση είναι:

Πρώτο, **ο αντιηγεμονικός χαρακτήρας του εγχειρήματος.** Πέραν του ότι η αντιηγεμονική παραδοχή βρίσκεται στις αφετηριακές διακηρύξεις η πρακτική των δεκαετιών που ακολούθησαν κατέδειξε πως βάση λειτουργίας του κοινοτικού συστήματος δεν μπορεί παρά να είναι η *διακρατική ισοτιμία, οι συναινετικές αποφάσεις και η θεσμική-πολιτική διαφάνεια.*

Δεύτερο, **ο κοινοτισμός,** με την έννοια ότι τα ενοποιητικά βήματα είναι συνδεδεμένα με τον *βαθμό και την ένταση της αλληλεγγύης* μεταξύ των κρατών-μελών.

Προσθέτω πως η ειδοποιός διαφορά μεταξύ του πολιτειακού καθεστώτος της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης με το πολιτειακό καθεστώς του έθνους-κράτους έγκειται στο γεγονός ότι το τελευταίο είναι προικισμένο τόσο με πληθώρα αφετηριακών συλλογικών κοσμοθεωρητικών παραδοχών όσο και με κοινωνικοπολιτική ολοκλήρωση που σφυρηλατήθηκε στην ιστορική διαχρονία μεταξύ των μελών κάθε εθνικής-κρατικής οντότητας.

Η προαναφερθείσα αντιηγεμονική και κοινοτική παραδοχή είναι διακρατική-διακυβερνητική παραδοχή και όχι παραδοχή που προτάσσει και προϋποθέτει μια πανευρωπαϊκή-υπερεθνική κοινωνικοπολιτική οντότητα.

Δηλαδή, στο επίπεδο της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης όπως θεμελιώθηκε την δεκαετία του 1950 και όπως οικοδομήθηκε έκτοτε, αφορά τις σχέσεις μεταξύ κρατών στο πλέγμα των ενωσιακών θεσμών και έμμεσα (και όχι πάντοτε ουσιαστικά) τον ευρωπαϊκό κοινωνικό περίγυρο. Ρεαλιστικά μιλώντας, δεν θα μπορούσε να συμβαίνει κάτι διαφορετικό εκτός και αν είχε γεννηθεί, αφετηριακά (λόγω μιας αφετηριακής αξίωσης συλλογικής ελευθερίας-κυριαρχίας) ή στην συνέχεια λόγω οικονομικής-ωφελιμιστικής ολοκλήρωσης, μια ολοκληρωμένη ευρωπαϊκή κοινωνία.

Για να συμβεί το τελευταίο, όμως, θα έπρεπε να είχαν επαληθευτεί οι προσδοκίες της λειτουργικής σχολής για την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση, κάτι που ασφαλώς δεν συνέβηκε².

Αν και οι μαρξιστές ενδεχομένως διαφωνούν με αυτή τη θέση, θα μπορούσε εν τούτοις να επισημανθεί πως στο εσωτερικό μιας βιώσιμης εθνικής-κρατικής οντότητας η εξουσία δεν θεωρείται ηγεμονική και τα μέλη υπομένουν τις διακυμάνσεις της αλληλεγγύης στο όνομα της αποτελεσματικότητας επειδή ακριβώς το Πολιτειακό γεγονός συντελείται στο πλαίσιο μιας δεδομένης ευρείας, σφαιρικής και βαθιάς κοσμοθεωρητικής και κοινωνικοπολιτικής ενότητας. Επειδή ακριβώς, θα πρόσθετα, οι θεσμοί έπονται και δεν προηγούνται της κοινωνικής βούλησης.

Η σημασία ύπαρξης συμβατών κοσμοθεωρητικών θεμελίων και ηθικοκανονιστικών εποικοδομημάτων

Οι πιο πάνω πτυχές αν και όχι πολυσυζητημένες, δεν μπορούν εν τούτοις να υποτιμηθούν. Αφορούν την φύση του εθνικού-κρατικού συστήματος όπως διαμορφώθηκε στο μεταβεσφαιανό διακρατικό σύστημα και η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση όσο και αν συνήθισε να παραπέμπει τα ζητήματα κοινωνικοπολιτικής οντολογίας στις καλένδες δεν μπορεί εν τούτοις να παρακάμπτει επ' άπειρον το ζήτημα της θεμελιώδους φύσης των εθνών-κρατών που με τον ένα ή άλλο τρόπο αποσκοπεί να ολοκληρώσει, καθώς επίσης και τον επαναστατικό χαρακτήρα αυτού του φιλόδοξου σκοπού.

Κάθε κοινωνικοπολιτικό σύστημα, λοιπόν, αποτελείται από τα κοσμοθεωρητικά του θεμέλια που προσφέρουν μόνιμο στρατηγικό προσανατολισμό στην υποκείμενη κοινωνία και τα ηθικοκανονιστικά εποικοδομήματα που διαρκώς μεταλλάσσονται διαμέσου των κοινωνικοπολιτικών ελέγχων και εξισορροπήσεων.

Η Ευρωπαϊκή ολοκλήρωση στις έσχατες λογικές της είναι ένα φαινόμενο κοινωνικοπολιτικής οντολογίας που δεν δύναται να αποφύγει αυτά τα έσχατα ερωτήματα που αφορούν κάθε συλλογικό τρόπο ζωής.

Πιο συγκεκριμένα, όπως ήδη υπαινιχθήκαμε, τα κράτη της Ευρώπης όπως και όλα τα υπόλοιπα κράτη του διακρατικού συστήματος έχουν μια αφετηρία στη φάση των αξιώσεων συλλογικής ελευθερίας, δηλαδή στη φάση της γέννησής τους ως ανεξάρτητες συλλογικές οντότητες, η οποία τα προικίζει με συγκεκριμένα κοσμοθεωρητικά θεμέλια πάνω στα οποία στη πορεία του χρόνου κτίζονται και σφυρηλατούνται τα ηθικοκανονιστικά εποικοδομήματα, δηλαδή τα πολιτειακά καθεστώτα, τα νομικά συστήματα και άλλες ορατές ή αόρατες κανονιστικές δομές.

Ενώ τα κράτη ως κοινωνικοπολιτικές οντότητες δυνατό αν διαφέρουν ως προς το εσωτερικό τους περιεχόμενο είναι εν τούτοις όμοια ως προς τα μορφικά χαρακτηριστικά: **Όλες οι βιώσιμες πολιτειακές οντότητες είναι προικισμένες τόσο με τα κοσμοθεωρητικά θεμέλια που επιτρέπουν τον συλλογικό κατ' αλήθειαν βίου όσο και με διαρκώς ένα συμβατό με αυτά και διαρκώς**

² Για την ανάλυση του γράφοντος ως προς αυτό το ζήτημα βλ. το *Θεωρία Διεθνούς και Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης* ό.π.

εξελισσόμενο συλλογικό τρόπο ζωής, δηλαδή τα ηθικοκανονιστικά εποικοδομήματα³.

Διατάραξη αυτής λεπτής σχέσης θεμελίων και εποικοδομημάτων τα κλονίζει και συχνά τα διασπά ή τα καταργεί.

Ενώ λοιπόν η ΕΕ, στην πορεία πέντε δεκαετιών επιτυχούς οικονομικής ολοκλήρωσης έχει οικοδομήσει ωφελιμιστικά εποικοδομήματα στερείται εν τούτοις στέρεων πανευρωπαϊκών κοσμοθεωρητικών θεμελίων και ταυτόχρονα οι προαναφερθείσες θεμελιώδεις παραδοχές του κοινοτισμού και της απόρριψης των ηγεμονικών συμπεριφορών είναι ευάλωτες στις ενδο-κοινοτικές και διεθνείς ανακατανομές ισχύος και συμφερόντων.

Υπό το πιο πάνω πρίσμα, θα έλεγα ότι οποιαδήποτε απόφαση δημιουργίας υπερεθνικών κανονιστικών δομών που δεν είναι συμβατή με αυτές τις κοσμοθεωρητικές προϋποθέσεις υπονομεύει τα θεμέλια του εγχειρήματος της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης.

Θα πρόσθετα πως κάθε ενοποιητικό βήμα το οποίο γίνεται είτε με εισαγωγή κριτηρίων ισχύος είτε με αποσύνδεση της ενοποίησης από την αλληλεγγύη, εν δυνάμει, ξαναφέρει στο ευρωπαϊκό προσκήνιο το κλασικό πρόβλημα της ανασφάλειας λόγω άνισης ανάπτυξης και εν δυνάμει δημιουργεί ενδο-κοινοτικές εντάσεις οι οποίες δυνατό, ιδιαίτερα σε περιστάσεις κρίσεων, να αλλάξουν ριζικά την υπολογισμούς κόστους-οφέλους συμμετοχής για μικρά και μεγάλα κράτη.

«συντηρητικές» στάσεις: σύνεση ή ατολμία;

Εάν όντως αυτή είναι σχέση μεταξύ των κοσμοθεωρητικών θεμελίων και του υπερεθνικού κανονιστικού συστήματος τότε κάποιος θα μπορούσε να προχωρήσει σε εύλογες ερμηνείες για το καταμαρτυρούμενο γεγονός των δισταγμών και των διαιρέσεων των διακυβερνητικών διασκέψεων των τελευταίων δεκαετιών. Δύο πιθανές ερμηνείες είναι οι εξής:

ΠΡΩΤΟ, η συντηρητική προσέγγιση σκοπό έχει να διασφαλίσει τα κεκτημένα – δηλαδή τον αντιηγεμονικό και κοινοτικό χαρακτήρα της Ένωσης– και να αποφύγει άλματα στο κενό τα οποία ενδεχομένως θα δημιουργούσαν προβλήματα άνισης ανάπτυξης. Σε τελευταία ανάλυση, κάποιος δυνατό να υποστηρίξουν πως το γεγονός και μόνο ότι οι υπάρχουσες δομές διαχειρίζονται την αλληλεξάρτηση μεταξύ των ευρωπαϊκών κρατών είναι ένα τόσο σημαντικό και πολύτιμο κεκτημένο που απαιτείται να διαφυλαχθεί κατά των κινδύνων επαναστατικών πειραματισμών⁴. Κατά κάποιο τρόπο, οι συζητήσεις

³ Αυτά τα ζητήματα κοινωνικοπολιτικής οντολογίας έχουν αναλυθεί εκτενώς από τον υποφαινόμενο στο *Οι διεθνείς σχέσεις ως αντικείμενο επιστημονικής μελέτης*, ό.π. ιδ. κεφ. 2.

⁴ Μερικοί μάλιστα ίσως υποστηρίξουν ότι «μεταβλητές γεωμετρίες», η δημιουργία κρατών πρώτης και δεύτερης τάξης, αυξημένοι ρόλοι λόγω υπέρτερης κρατικής ισχύος και αντίστροφα μειωμένοι ρόλοι λόγω αδυναμίας, κτλ., δεν είναι κατ' ανάγκη καταστροφή αλλά ένα άλλο ευρωπαϊκό πολιτικό σύστημα που ξαναυπήρξε στο παρελθόν. Κάποιος, όμως, θα πρέπει να γνωρίζει πως ένα τέτοιο κλασικό σύστημα –το οποίο σε κάθε περίπτωση ισχύει στον υπόλοιπο κόσμο– στηρίζεται στην διαρκή εξισορρόπηση ισχύος και συμφερόντων δεν θα είναι κατ' ανάγκη πάντα σταθερό. Επιπλέον, τα ιστορικά παραδείγματα δείχνουν πως όταν η αλληλεξάρτηση δεν τυγχάνει επιτυχούς διαχείρισης οδηγεί σε σφοδρές συγκρούσεις ακύρωσής της και αναδιανομής των αγαθών μεταξύ των κοινωνιών που εμπλέκονται. Μια από τις ιδιομορφίες του κοινοτικού συστήματος, ακριβώς, είναι ότι το *suī generis* μικρό σύστημα υπερεθνικότητας και διακυβερνητισμού διαχειρίζεται την οικονομική και πολιτική αλληλεξάρτηση μεταξύ των ευρωπαϊκών κρατών. Για όσους είναι εξοικειωμένοι με την ανάλυση για τα αίτια πολέμου και ιδίως την άνιση ανάπτυξη, γνωρίζουν πως αυτή και μόνο η πτυχή του κοινοτικού συστήματος συνιστά «διακρατική επανάσταση». Το ζήτημα του κατά πόσο αυτή η επανάσταση μπορεί να «εξαχθεί» στον υπόλοιπο κόσμο είναι

για το ευρωπαϊκό σύνταγμα στις συντρέχουσες διακυβερνητικές διασκέψεις κατοπτρίζουν αυτήν ακριβώς την διστακτικότητα των πολιτικών ηγετών στις ιδέες για επαναστατικές αλλαγές που θα ανατρέπουν την σχέση εντολέα-εντολοδόχος μεταξύ των κρατών μελών και των υπερεθνικών θεσμών.

ΔΕΥΤΕΡΟ, η ευρωπαϊκή πολιτική ηγεσία⁵ συνειδητοποιεί το γεγονός ότι στην σχέση «εντολέα-εντολοδόχου» υπάρχουν όρια τα οποία η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση δεν μπορεί υπερβεί με ενωσιακά άλματα που στερούνται τόσο επαρκών κοσμοθεωρητικών παραδοχών και κοινωνικοπολιτικών νομιμοποιήσεων. Γι' αυτό, όταν κρίνεται ένα κείμενο συντάγματος όπως το προταθέν «Ευρωπαϊκό Σύνταγμα», πέραν των καθαρά νομικών ερμηνειών χρειάζεται να εξετάζεται και να ερμηνεύεται υπό το πρίσμα του κοινωνικοπολιτικού περιβάλλοντος στο οποίο ανήκει.

Η ΘΕΜΕΛΙΑΚΗ ΣΧΕΣΗ «ΕΝΤΟΛΕΑ-ΕΝΤΟΛΟΔΟΧΟΥ»

Το τελευταίο σημείο θεωρώ πως είναι καίριο και χρήζει περαιτέρω διευκρινήσεων.

Αποφεύγοντας λεπτές νομικές θεωρήσεις του κοινοτικού φαινομένου για τις οποίες είναι επιστημονικά αρμόδιοι έγκυροι νομικοί διεθνολόγοι και συνταγματολόγοι⁶, στέκομαι στις πολιτικές όψεις του φαινομένου για να υποστηρίξω πως η ουσία της σχέσης «εντολέα-εντολοδόχου» στην ευρωπαϊκή ολοκλήρωση συχνά επισκιάζεται από αναλύσεις θεσμικής λογικής ή πολιτικής σκοπιμότητας και ακόμη πιο συχνά συγκαλύπτεται από αποφάσεις των διακυβερνητικών διασκέψεων οι οποίες είναι στολισμένες με άφθονη ενωσιακή ρητορική που επισκιάζουν το έλλειμμα ενωσιακού περιεχομένου. Εν τούτοις, είναι ένα καίριο ζήτημα το οποίο είναι χρήσιμο να συζητείται, τουλάχιστον σε πολιτικό, στοχαστικό και επιστημονικό επίπεδο.

«Εμείς οι ευρωπαίοι» ή «εμείς τα ευρωπαϊκά κράτη»;

Ποιο συγκεκριμένα, επιστημονική και πολιτική τοποθέτηση όσον αφορά την σχέση εντολέα-εντολοδόχου στο Κοινοτικό θεσμικό σύστημα απαιτεί απάντηση του ερωτήματος κατά πόσον το «ΕΜΕΙΣ» αφορά τα μέλη μιας υπαρκτής ή εν δυνάμει υπαρκτής ευρωπαϊκής κοινωνίας ή κατά πόσον αντίθετα αφορά τα κράτη-μέλη στα οποία οι *suis generis* υπερεθνικοί θεσμοί βρίσκονται σε μια θέση διαρκούς υποταγής στα κράτη-μέλη (ή σ' ένα τέλος πάντων τερματικό όπου ανεξαρτήτως δοτών αρμοδιοτήτων ο έσχατος, ύστερος και υπέρτατος κριτής θα είναι οι κυβερνήσεις των κρατών μελών και οι εντολές τους δηλαδή οι κοινωνίες των κρατών-μελών).

Η σημασία το έσχατου εντολέα

μια άλλη υπόθεση. Υπενθυμίζεται πως αρχικά η θεωρία ολοκλήρωσης συμπεριελάμβανε εγχειρήματα ολοκλήρωσης και άλλων περιφερειών.

⁵ Η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση, όπως πολλοί και συχνά επισημάνουν, κατά το πλείστον αποτελεί υπόθεση των ελίτ που παίρνουν τις αποφάσεις μετά από συνήθως στοιχειώδεις μόνο συζητήσεις στο εθνικό επίπεδο. Σπάνια ο «απλός άνθρωπος» κατανοεί την ειδοποιό διαφορά μεταξύ ενός αμιγούς υπερεθνικού μορφώματος που προϋποθέτει κοινωνικοπολιτική ολοκλήρωση και «μετάθεση πίστης, νομιμοφροσύνης, προσδοκιών και εξουσιών στο υπερεθνικό επίπεδο ούτως ώστε να δημιουργηθεί μια νέα πολιτική κοινότητα» (Haas 1948) και ενός διακυβερνητικού συστήματος η ευρωστία του οποίου εξαρτάται από την δυνατότητα ομόφωνων αποφάσεων, από τις συναινετικές αποφάσεις και την ενίσχυση των κανονιστικών δομών των κρατών-μελών. Βλ. Haas Ernst, «International Integration: The European and the Universal Process» στο Hodges Michael (ed.) *European Integration* (Penguin, Harmondsworth, 1972), σελ. 92.

⁶ 138 και Haas Ernst, *The Uniting of Europe* (Stanford Univ. Press, Stanford, 2nd ed., 1958), σελ. 16

⁶ Οι οποίοι απ' ότι γνωρίζω σπάνια συμφωνούν επί του θέματος.

Ποια είναι λοιπόν η θεμελιώδης σχέση στην εξίσωση «εντολέας-εντολοδόχος» του Κοινοτικού κανονιστικού συστήματος; Εάν η «απόφαση» είναι πως ύστατοι, έσχατοι και υπέρτατοι εντολείς είναι τα κράτη-μέλη, αυτό σημαίνει ότι ανεξάρτητα των περιθωρίων δοτής αρμοδιότητας που αφήνονται στους υπερεθνικούς θεσμούς τα διακυβερνητικά όργανα θα συνεχίσουν να είναι αυτά που θα μπορούν να καταργούν, δημιουργούν και επιφέρουν μεταβολές στις αρμοδιότητες και τις λειτουργίες των υπερεθνικών θεσμών.

Σ' ένα τέτοιο σύστημα, ενώ οι διακυβερνητικές διασκέψεις –και οι ίδιοι οι θεσμοί με πρωτοβουλίες που διευρύνουν τις αρμοδιότητές τους εντός των πλαισίων που θέτουν τα κράτη μέλη– δυνατό να μεγεθύνονται διαρκώς, αυτό μπορεί να λαμβάνει χώρα εντός του πλαφόν που θέτει η σχέση «εμείς τα κράτη οι εντολείς» και «εσείς οι υπερεθνικοί θεσμοί οι εντολοδόχοι».

Εάν δεν υπάρξουν επαναστατικές αλλαγές των κοσμοθεωρητικών θεμελίων του ευρωπαϊκού κοινωνικού περιβάλλοντος ποτέ οι διακυβερνητικές διασκέψεις δεν πρέπει να αναμένεται να υπερβούν ουσιαστικά αυτό το θεσμικό και πολιτικό πλαφόν.

Το κατά πόσο αυτό είναι εφικτό είναι μια άλλη υπόθεση που για να τύχει σοβαρής συζήτησης απαιτεί πρωτίστως απουσία ιδεολογικών προκαταλήψεων και κενών ρητορικών εξάρσεων.

Σε κάθε περίπτωση, δεν υπάρχει αμφιβολία πως ενστικτωδώς τουλάχιστον οι κυβερνήσεις και οι κοινωνίες που αντιπροσωπεύουν έχουν επίγνωση των θεμελιωδών χαρακτηριστικών του συστήματος και αυτός είναι ακριβώς το νόημα του «αμφιλεγόμενου» συμβιβασμού του Λουξεμβούργου του 1966 όσο και της συζήτησης που ακολούθησε έκτοτε για τα όρια, τους περιορισμούς και τις προϋποθέσεις των πλειοψηφικών αποφάσεων⁷.

Για να γίνω πιο σαφής, τα τελευταία πενήντα χρόνια, ναι μεν οικοδομήθηκαν υπερεθνικοί θεσμοί πλην όμως στερούνται κοινωνικοπολιτικής αυτονομίας και ως προς τις έσχατες συνέπειές τους τελικοί κριτές είναι τα κυρίαρχα κράτη μέλη που λειτουργούν υπό καθεστώς ισοτιμίας, συνήθως με ομοφωνία-συναίνεση και επί συνταγματικών θεμάτων πάντοτε με ομοφωνία. Για να διατυπώσω αυτή τη θέση ρητά, εάν δεν υπάρξει ευρωπαϊκή κοινωνική ολοκλήρωση, στην Ευρώπη θα έχουμε «Ένωση Κρατών» και όχι ευρωπαϊκή κοινωνικοπολιτική ολοκλήρωση. Σ' ένα τέτοιο περιβάλλον δημοκρατία σημαίνει διακρατική ισοτιμία και ομόφωνες αποφάσεις, κάτι που όλως περιέργως δεν λαμβάνεται σοβαρά υπόψη από όσους συχνά καλούν για πλειοψηφικές αποφάσεις που αναπόδραστα διολισθαίνουν σε αυταρχισμό, αξιώσεις ισχύος και υπονόμηση του κοινοτισμού. Ακόμη πιο συχνά, παρουσιάζεται το παράδοξο κάποιιοι να αξιώνουν ταυτόχρονα «ισοτιμία» και πλειοψηφικές αποφάσεις, αγνοώντας ή παραβλέποντας πως εν τη απουσία ευρωπαϊκής κοινωνικής ολοκλήρωσης πρόκειται για αντιφατικές έννοιες.

Το ζήτημα αν και βαθύτατων προεκτάσεων είναι εν τούτοις απλό

Το ζήτημα που τίθεται σ' αυτή την περίεργη σχέση εντολέα-εντολοδόχου είναι απλό. Όσο διευρύνονται οι αρμοδιότητες των υπερεθνικών οργάνων εντός του προαναφερθέντος πολιτικού και θεσμικού πλαφόν τόσο περισσότερο

⁷ Το ζήτημα αυτό έχει εξεταστεί εκτενώς στο Ifestos 1987 κεφ. 17.

αναφύονται ζητήματα επαρκούς άσκησης λαϊκής κυριαρχίας και κοινωνικοπολιτικών ελέγχων και εξισορροπήσεων ενώ ταυτόχρονα υπάρχουν αντίστροφα εύλογα –από την άποψη της αποτελεσματικότητας των θεσμών– αιτήματα για θεσμικές και πολιτικές ιεραρχήσεις στη βάση κριτηρίων ισχύος.

Όπως σε κάθε πολιτειακό σύστημα, όπως προανέφερα, το ζήτημα είναι η εξουσία να μη θεωρείται ηγεμονική και τα μέλη να ανέχονται τις διακυμάνσεις της αλληλεγγύης που γίνονται στο όνομα της αποτελεσματικότητας.

Στο επίπεδο των βιώσιμων πολιτειών, επαναλαμβάνεται, αυτό συμβαίνει επειδή υπάρχει επαρκής κοσμοθεωρητική και κοινωνική ενότητα που δεν αφορά μόνο ωφελιμιστικά κριτήρια αλλά ευρύτερες και βαθύτερες παραδοχές και έσχατα ερωτήματα του συλλογικού βίου.

Κάποιος μπορεί να εκλογικεύει άνευ ορίων ή να εξορκίζει αυτά τα υπαρκτά εγγενή ζητήματα της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης αλλά δεν αναιρεί το γεγονός ότι, πρώτο, παραμονεύουν ως μεγάλα προβλήματα στα θεμέλια του υπερεθνικού εποικοδομήματος και δεύτερο, ότι σε περιόδους κρίσεων δυνατό να προκαλέσουν φαινόμενα που κάποιος δύσκολα θα μπορούσε να προβλέψει.

Εντάσεις λόγω στρατηγικής ετερότητας

Το θέμα της στρατηγικής ετερότητας είναι μεγάλο και γι' αυτό θα θιγεί μόνο επιγραμματικά.

Στο τομέα των πολιτικοστρατηγικών ζητημάτων, όλοι γνωρίζουμε πως τις πέντε τελευταίες δεκαετίες τα κράτη-μέλη επέλεξαν να περιορίσουν την συνεργασία σε αμιγώς διακυβερνητικά πλαίσια.

Επιπλέον, τουλάχιστον για πολλά από αυτά, για λόγους που ερμηνεύονται εύκολα, η σημασία της Ατλαντικής Συμμαχίας δεν έπαυσε ποτέ να ιεραρχείται πιο ψηλά από οποιαδήποτε αμυντικοδιπλωματική διευθέτηση αποφασίζεται στο επίπεδο της Ευρώπης.

Επιπρόσθετα, σημειώνεται ότι το φαινόμενο της διαχρονικής άρνησης των μελών να δεχθούν υπερεθνικές διευθετήσεις στα πολιτικοστρατηγικά ζητήματα παρατηρείται παρά το γεγονός ότι διαρκώς τρίτοι παράγοντες εκτός Κοινότητας ζητούν ή θεωρούν ως δεδομένο πως η Ευρώπη πρέπει να μιλά με μια φωνή τόσο επί ζητημάτων που συναρτώνται με την οικονομική ολοκλήρωση όσο και επί των υπόλοιπων διεθνών προβλημάτων.

Συναφώς, επίσης, αυτό παρατηρείται παρά το γεγονός ότι οι ολοένα διευρυνόμενες υπερεθνικές οικονομικές ρυθμίσεις θέτουν επί τάπητος τόσο πολιτικά ζητήματα που καλούν για συλλογική θέση όσο και νομικά ζητήματα που συχνά φέρνουν το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο σε δύσκολη θέση⁸.

Η ουσία αυτών των στάσεων και συμπεριφορών, εν τούτοις, δεν βρίσκεται στην παράλειψη υιοθέτησης θεσμικών ρυθμίσεων αλλά στο γεγονός της εθνικής-κρατικής κοινωνικοπολιτικής ετερότητας που συνυπάρχει με τους υπερεθνικούς θεσμούς και που θέτει το πολιτικό και θεσμικό πλαφόν στο οποίο αναφέρθηκα πιο πάνω.

⁸ Για το θέμα αυτό βλ. Ήφαιστος 2002 κεφ. 15.

Ενώ λοιπόν τα κράτη-μέλη επένδυσαν ουκ ολίγα στους ωφελιμιστικούς τομείς, στα πολιτικοστρατηγικά ζητήματα βασίζουν τις αποφάσεις τους σε κριτήρια κατανομής ισχύος με κύριο χαρακτηριστικό της συμπεριφοράς τους την εθνική ισχύ και τις ισχυρές συμμαχίες.

Ακριβώς, η εικόνα της Ευρώπης τόσο κατά τη διάρκεια της γερμανικής επανένωσης την περίοδο 1988-92 όσο και κατά τη διάρκεια της κρίσης του Ιράκ την άνοιξη του 2003 αποτελούν περιπτώσεις που δυνατό να βοηθήσουν κάποιον να κατανοήσει εύκολα την πολιτικοστρατηγική δομή του ευρωπαϊκού χώρου. Τι παρατηρείται σ' αμφοτέρους τις περιπτώσεις;

Πρώτο, **ετεροτητα στρατηγικών προσανατολισμών**.

Δεύτερο, **πολιτικές διαιρέσεις** που έτεμναν την Ευρώπη καθέτως και εγκαρσίως.

Τρίτο, **παντελή έλλειψη πολιτικής συνοχής ή στοιχειωδών συγκλίσεων όσον αφορά τα μεγάλα ζητήματα του κόσμου** (πιο συγκεκριμένα τον ρόλο των διεθνών θεσμών, τα κριτήρια των διεθνών επεμβάσεων, το ζήτημα των όπλων μαζικής καταστροφής, την άνιση ανάπτυξη και την αντιμετώπιση των περιφερειακών προβλημάτων).

Τέταρτο, **καιροσκοπικές θέσεις και στάσεις** αυτών που σύμπραξαν με τις ΗΠΑ κατά τη κρίση του Ιράκ όπως η Ισπανία και η Ιταλία αλλά και άλλων που υιοθέτησαν στάση επιτήδειου ουδέτερου σχοινοβατώντας καιροσκοπικά.

Αυτό που θα ήθελα να τονίσω είναι ότι με αυτές οι συμπεριφορές δεν είναι εξαίρεση ή συγκυριακές. Κατοπτρίζουν το πραγματικό κοινωνικοπολιτικό περιβάλλον της Ευρώπης και αποτελούν πρόκληση που καλεί για ψύχραιμες, υπεύθυνες και ρεαλιστικές εκτιμήσεις για τη δομή, τον χαρακτήρα και τον ρόλο της ΕΕ στον σύγχρονο κόσμο.

Αφετηρία κάθε σκέψης για το θέμα αυτό είναι το **πασίδηλο γεγονός** πως πέντε δεκαετίες μετά την ίδρυσή της η ΕΕ είναι αφενός ένα **τεράστιο εποικοδόμημα αλληλεξαρτούμενων οικονομιών και συνεταιρικών θεσμών** και αφετέρου ένα **σύστημα κρατών του οποίου τα κράτη-μέλη χαρακτηρίζονται από οξεία στρατηγική και κοινωνική ετερότητα**.

Η στρατηγική ετερότητα είναι ιδιαίτερα έντονη στο επίπεδο των τριών μεγάλων ευρωπαϊκών δυνάμεων ενώ η κοινωνική ετερότητα κατοπτρίζεται στο γεγονός πως παρά τους ποικίλους δεσμούς στο πλαίσιο της διαδικασίας ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης οι κοινωνίες –ενδεχομένως αναμενόμενα– συνεχίζουν να εδράζονται πάνω σε διακριτές οικείες κοσμοθεωρίες και διακριτά ηθικοκανονιστικά συστήματα.

Αυτή η ετερότητα, τονίζεται, δεν εκδηλώθηκε για πρώτη φορά. Ήταν παρούσα στις αφετηριακές συζητήσεις της ΕΑΚ/ΕΠΚ, η ύπαρξή της επιβεβαιώθηκε με τις κρίσεις της δεκαετίας του 1960, αναδείχθηκε ξανά στην κρίση του 1973, καταδείχθηκε όταν προσπάθειες δεκαετιών στο πλαίσιο της ΕΠΣ δεν οδήγησαν σε ένα ουσιαστικό ρόλο στο Μεσανατολικό ή κάποιο άλλο διεθνές πρόβλημα και ξέσπασαν στην μεγαλύτερη ίσως κρίση της Κοινότητας στην φάση της Γερμανικής επανένωσης την περίοδο 1989-91. Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1990 το *modus vivendi* που συμφωνήθηκε και εδραιώθηκε είναι πως από τη μια πλευρά θα ενισχυθεί το κοινοτικό κεκτημένο με την νομισματική και οικονομική ενοποίηση και από την άλλη πλευρά τα κράτη θα συνεχίσουν να είναι οι ύστατοι εντολείς των

εντολοδόχων υπερεθνικών θεσμών. Ταυτόχρονα, το status quo στα θέματα άμυνας και στρατηγικής διαιωνίστηκε με την εθνικές στρατηγικές και την Ατλαντική Συμμαχία να βρίσκονται στις ψηλότερες βαθμίδες των προτεραιοτήτων των κρατών μελών.

Ανοικτά ζητήματα της διαδικασίας ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης.

Προσπερνώ το ζήτημα του Ευρωπαϊκού Συντάγματος και στέκομαι στα μεγάλα ανοικτά ζητήματα της Ευρώπης τα οποία θα πρέπει να αντιμετωπίσει είτε στο πλαίσιο Διακυβερνητικών Διασκέψεων είτε στο πλαίσιο της καθημερινής λήψης αποφάσεων είναι τα εξής:

1. Το μέλλον της λαϊκής κυριαρχίας και γενικότερα της δημοκρατίας σ' ένα σύστημα κρατών με διεθνικούς, υπερεθνικούς, υπερκρατικούς και διακυβερνητικούς θεσμούς και διαδικασίες.

2. Η επίλυση του προβλήματος της άνισης ανάπτυξης εθνικών-κρατικών συστημάτων στην Ευρώπη, τα οποία παρά τις επί δεκαετίες προσπάθειες σύγκλισης και παρά τη «συγχώνευσή» τους στην οικονομική και νομισματική ένωση διακρίνονται για τις μεγάλες διαφορές στις αναπτυξιακές τους δυνατότητες. Η υιοθέτηση της ΟΝΕ, για παράδειγμα, δημιουργεί πολύ μεγαλύτερη απ' ό,τι μέχρι σήμερα αλληλεξάρτηση και ενδεχομένως δυναμική «συγχώνευσης» των οικονομιών. Όμως είναι άλλο πράγμα η οικονομική ολοκλήρωση και άλλο η ανάπτυξη δυναμικής κοινωνικής ολοκλήρωσης. Αυτό ασφαλώς ισχύει πολύ περισσότερο στους τομείς της διπλωματίας, της άμυνας και της ασφάλειας.

3. Παρά τα επιτεύγματα της οικονομικής ολοκλήρωσης πέντε δεκαετιών η προσαρμογή των κοινωνικών συντελεστών των κρατών-μελών σ' έναν δημόσιο ευρωπαϊκό χώρο με τρόπο που θα διασφαλίζει τα δημοκρατικά δικαιώματα και την κοινωνική αλληλεγγύη σε πανευρωπαϊκό επίπεδο είναι ακόμη σε νηπιακή ηλικία.

Ασφαλώς αυτό συντελείται σταδιακά. Πλην όμως, όπως πολλοί αναλυτές όλων των παραδοχών σημειώνουν, η ολοένα μεγαλύτερη συνειδητοποίηση του δημοκρατικού ελλείμματος (το οποίο διαρκώς αυξάνει, ενόσω το κοινοτικό σύστημα βαθαίνει και διευρύνεται) συνοδεύεται από ολοένα μεγαλύτερη συνειδητοποίηση του προβλήματος που δημιουργείται, όσον αφορά την άσκηση λαϊκής κυριαρχίας αλλά και όσον αφορά τα έσχατα ερωτήματα κοσμοθεωρητικού και στρατηγικού προσανατολισμού του εγχειρήματος της ολοκλήρωσης.

Για τους λόγους αυτούς το κοινοτικό σύστημα πόρρω απέχει από το να έχει σταθεροποιήσει προσεγγίσεις διακυβέρνησης που δημιουργούν συνθήκες ανεπίστροφης ισορροπίας μεταξύ εθνικής-κρατικής ετερότητας και υπερεθνικών ή άλλων κανονιστικών δομών.

Στο πλαίσιο της ίδιας προβληματικής θα μπορούσαν να αναφερθούν οι εν δυνάμει αντιφάσεις και δυσκολίες λόγω ταυτόχρονων αιτημάτων διεύρυνσης και εμβάθυνσης, γεγονός που δημιουργεί δυναμική θεσμικής και πολιτικής διαφοροποίησης των κρατών-μελών.

Οι ιδεολογικοπολιτικές εκλογικεύσεις που συχνά ακούονται περί νέων μορφών ευρωπαϊκής διακυβέρνησης στην εποχή της παγκοσμιοποίησης όπως «έμμεση

δημοκρατίας μεγάλων χώρων» και χώρων «πολλών θεσμικών επιπέδων και υψηλής αλληλεξάρτησης» δεν είναι βάση μακρόχρονων ρυθμίσεων επειδή στερούνται κοινωνικοπολιτικής νομιμοποίησης και επειδή βρίσκονται σε δυσαρμονία με τον σύγχρονο πολιτικό πολιτισμό των κρατών-μελών.

4. Κρίσιμης σημασίας ζήτημα, επίσης, είναι η αλληλεγγύη με την ευρύτερη έννοια του όρου. Δηλαδή αλληλεγγύη για ισόρροπη οικονομική ανάπτυξη, διπλωματική και αμυντική αλληλεγγύη και πολιτισμικές μεθέξεις που θα αυξήσουν τους πνευματικούς δεσμούς σε κοινωνικοπολιτικό επίπεδο.

Αυτοί οι παράγοντες, θα μπορούσε να υπογραμμιστεί, είναι ενδεχομένως αποφασιστικής σημασίας για τη διαμόρφωση ενός ευρωπαϊκού κοινωνικοπολιτικού χώρου και ενός δικαίου χαρακτήρα δημόσιου ευρωπαϊκού χώρου.

Η θέση που υποστηρίζουμε είναι ότι η ολοκλήρωση σε κοινωνικοπολιτικό επίπεδο δεν είναι ζήτημα μόνο νομικών, ωφελιμιστικών ή θεσμικών ρυθμίσεων αλλά και, όπως το έθεσε ο Jean Monnet, ζήτημα «ένωσης ανθρώπων».

Μια εκτίμηση γενικού χαρακτήρα είναι ότι, η διαιωνιζόμενη εθνική-κρατική ετερότητα πολιτικών συστημάτων, πολιτισμών και πολιτικοστρατηγικών ζητημάτων και ο τρόπος που παρά την οικονομική ολοκλήρωση οι εθνικές-κρατικές αξιώσεις κυριαρχίας διαπλέκονται, **καθιστούν την ΕΕ ένα κοινωνικοπολιτικό γρίφο που δεν αφήνει αξιόπιστες προβλέψεις για το μέλλον.**

Μήπως, θα μπορούσε να διερωτηθεί κάποιος, η άνιση ανάπτυξη και τα διλήμματα ασφαλείας –ιδιαίτερα μεταξύ των μεγάλων ευρωπαϊκών δυνάμεων– παραμονεύουν ανέγγιχτα πίσω από τους υπερεθνικούς θεσμούς, την υπερεθνική ρητορεία και τις ωφελιμιστικές συναλλαγές;

Ένας μεγάλος διεθνολόγος, ο Hedley Bull, έθεσε το ζήτημα αυτό τη δεκαετία του 1980 όταν υποστήριξε πως πολλά επιφαινόμενα της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης λαμβάνουν χώρα στο πλαίσιο ενός κοινωνικοπολιτικά και στρατηγικά ανομοιομορφου χώρου ενδεδυμένου κοινά αποδεκτές κανονιστικές ρυθμίσεις και ωφελιμιστικές συναλλαγές που δεν αλλοιώνουν στο παραμικρό τον θεμελιωδώς την εθνική-κρατική ετερότητα⁹.

Εάν ούτως έχουν τα πράγματα, υποστήριξε ο Bull σ' αυτή την πολυσυζητημένη και σήμερα εξαιρετικά επίκαιρη ανάλυση το ευρωπαϊκό υπερεθνικό εποικοδόμημα είναι ευάλωτο στις διεθνείς διακυμάνσεις και στις ενδοευρωπαϊκές ανακατανομές ισχύος. Κανένας αναλυτής ή πολιτικός ηγέτης δεν μπορεί να παραβλέψει το γεγονός ότι τόσο στην φάση της γερμανικής επανένωσης

⁹ Βλ. 1982 σ. 163. Το πλήρες απόσπασμα του σχετικού εδαφίου είναι το εξής: «Δεν υπάρχει υπερεθνική κοινότητα στην Δυτική Ευρώπη. Υπάρχει μια ομάδα κρατών (επιπλέον, εάν υπήρχε μια υπερεθνική εξουσία στη Δυτική Ευρώπη θα ήταν πηγή αδυναμίας και όχι ισχύος ως προς την αμυντική πολιτική. Αυτό που είναι πηγή ισχύος στην Ευρώπη είναι το έθνος-κράτος – δηλαδή η Γαλλία, η Γερμανία, η Βρετανία – και η ικανότητά τους να εμπνεύσουν πίστη και νομιμοφροσύνη στα θέματα του πολέμου). Ένα κονσέρτο κρατών, των οποίων η βάση είναι μια περιοχή ως προς την οποία πιστεύεται πως υπάρχουν κοινά συμφέροντα μεταξύ των μεγαλύτερων δυνάμεων (της περιοχής), αντίληψη η οποία ενισχύεται από πολλές διαδικασίες διαβουλεύσεων στις οποίες συμμετέχουν και μικρότερες δυνάμεις καθώς και διεθνείς οργανισμοί. Η ιστορία των Ευρωπαίων είναι μια ιστορία εγγενούς-ενδημικής σύγκρουσης. Εάν πρόσφατα απέκτησαν τη συνήθεια της συνεργασίας (σημείωση: στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης), αυτό έγινε υπό την ομπρέλα των ΗΠΑ και υπό την απειλή εξ ανατολών. Ακόμη και η απλή σκέψη ότι τα ευρωπαϊκά κράτη συνιστούν μια "κοινότητα ασφαλείας" ή μια "περιοχή ειρήνης" είναι ευσεβής πόθος, εάν αυτό σημαίνει ότι πόλεμος μεταξύ τους δεν θα υπάρξει ξανά, και όχι ότι δεν υπήρξε τα τελευταία χρόνια και ότι είναι εκτός λογικής εάν υπάρξει ξανά». Βλ. Bull Hedley, «Civilian power Europe: A Contradiction in Terms?», *Journal of Common Market Studies*, no 1 - 2, September - December 1982, σελ. 163.

όσο και στη κρίση του Ιράκ το 2003 η ανάλυση του Bull επιβεβαιώθηκε με μαθηματική ακρίβεια.

Συναφώς, θα τονίζαμε ξανά πως αν και η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση είναι μια suis generis διακρατική εμπειρία που συνεχώς εμπλουτίζει και ανανεώνει τα κανονιστικά εποικοδομήματα, η εθνική-κρατική ετερότητα στα θεμέλια του συστήματος το καθιστά ευπαθές στις δομικές αλλαγές του διεθνούς συστήματος και στις εσωτερικές ανακατανομές ισχύος.

Ακόμη πιο σημαντικό, σ' αντίθεση με τα δοκιμασμένα στο χρόνο βιώσιμα πολιτειακά συστήματα τα οποία είναι προικισμένα με θεμελιώδεις συλλογικές κοσμοθεωρητικές παραδοχές και σφαιρικά ηθικοκανονιστικά συστήματα, το υπερεθνικό πείραμα της Ευρώπης τα στερείται.

Ένα είναι σίγουρο: Δεν μπορεί να αποκτήσει τέτοιες συλλογικές παραδοχές με διατακτικό τρόπο ή με πρόταξη ωφελιμιστικών καρότων ή άνωθεν ορισθέντων θεσμικών επιταγών. Όπως σημείωσε ο **Ernst Haas**, στη γνωστή παραδοχή του το 1966, «τα πραγματιστικά συμφέροντα απλώς επειδή είναι πραγματιστικά και δεν ενισχύονται με βαθιές ιδεολογικές και φιλοσοφικές δεσμεύσεις είναι εφήμερα»¹⁰. Για να αναφερθώ σε ένα ακόμη μεγάλο στοχαστή, τον Raymond Aron¹¹, σημείωσε ότι στο παρελθόν οι αυτοκρατορίες καταργούσαν με βίαιο και γενοκτονικό τρόπο τα κυρίαρχα κράτη και τα ενσωμάτωναν στην δική τους μεγαλύτερη κυριαρχία. Εάν αυτό γίνει στην Ευρώπη με εθελούσιο τρόπο στην Ευρώπη δεν θα είναι μια αλλαγή εντός της ιστορίας αλλά αλλαγή της ιστορίας που θα αλλάξει το πρόσωπο του κόσμου.

Για πολλούς αυτά τα ερωτήματα της επιστημονικής μελέτης ίσως να είναι περιττά. Για τους απλούς ανθρώπους και κυρίως για τους πολιτικούς που εμπλέκονται στην καθημερινή διυποκειμενική εμπειρία είναι δυνατό να εκτιμήσουν πιο βάσιμα και πιο έγκυρα από ένα ακαδημαϊκό την ευρωπαϊκή πολιτική πραγματικότητα. Θα πρόσθετα πως ενδεχομένως έχουν ήδη απαντήσει σ' αυτά τα υπαρξιακά ερωτήματα με την άρνησή τους σ' όλες τις διακυβερνητικές των τελευταίων δεκαετιών να αλλάξουν, πριν επέλθει κοσμοθεωρητική και κοινωνική ολοκλήρωση, τον θεμελιώδη χαρακτήρα της σχέσης «εντολέας-εντολοδόχος» στο θεσμικό και πολιτικό σύστημα της Ευρώπης.

Αν κάτι είναι σίγουρο, πάντως, είναι ότι, ανεξαρτήτως του πόσο σημαντική είναι η ΕΕ για ένα κράτος-μέλος, τόσο στην Ευρώπη όσο και στον κόσμο το έθνος-κράτος θα παραμείνει το θεμέλιο των διακρατικών σχέσεων, ο κύριος κοινωνικοπολιτικός χώρος διανεμητικής δικαιοσύνης και το έσχατο μέσο άμυνας και ασφάλειας των πολιτών του. Εν τούτοις, όμως περιέργως πολλοί βιάζονται να το αποδυναμώσουν ή ακόμη και να το καταργήσουν.

¹⁰ Βλ. ό.π. Spring 1966 σ. 327.

¹¹ Βλ. Aron Raymond, «The Anarchical Order of Power», *Daedalus*, vol. 95, no 2, Spring 1966 σ. 484.